

УДК 338.45

Зовнішня торгівля України з ЄС: тенденції, проблеми, перспективи

Романенко В.А.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Київського національного торговельно-економічного університету

Лебедева Л.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті дано оцінку товарної структури експорту-імпорту та прямих іноземних інвестицій України з країнами ЄС. Виокремлено основні проблеми у торгівлі України з країнами ЄС. Запропоновано заходи щодо подолання наявних дисбалансів у торгівлі промисловою продукцією України з ЄС. Обґрунтовано потребу розроблення комплексної конкурентної стратегії розвитку промислового виробництва з урахуванням потенціалу як внутрішнього, так і зовнішнього (ЄС) ринку.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експортно-імпортні операції, інвестиції, промисловість, євроінтеграційні процеси в Україні.

Романенко В.А., Лебедева Л.В. ВНЕШНЯЯ ТОРГОВЛЯ УКРАИНЫ С ЕС: ТЕНДЕНЦИИ, ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье дана оценка товарной структуры экспорта-импорта и прямых иностранных инвестиций Украины со странами ЕС. Выделены основные проблемы в торговле Украины со странами ЕС. Предложенные меры по преодолению существующих дисбалансов в торговле промышленной продукцией Украины с ЕС. Обоснована необходимость разработки комплексной конкурентной стратегии развития промышленного производства с учетом потенциала как внутреннего, так и внешнего (ЕС) рынка.

Ключевые слова: внешняя торговля, экспортно-импортные операции, инвестиции, промышленность, евроинтеграционные процессы в Украине.

Romanenko V.A., Lebedeva L.V. FOREIGN TRADE BETWEEN UKRAINE AND THE EU: TRENDS, PROBLEMS, PROSPECTS

The estimation of commodity structure of export-import and direct foreign investments of Ukraine with the EU countries is given. The main problems in the trade of Ukraine with the EU countries are highlighted. Proposed measures to overcome existing imbalances in the trade of industrial products of Ukraine with the EU. The necessity of developing a comprehensive competitive strategy for the development of industrial production based on the potential of both the internal and external (EU) market is stated.

Keywords: foreign trade, export-import operations, investment, industry, European integration processes in Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зовнішньоекономічна діяльність є наріжним каменем зовнішньої політики України. Стратегія розвитку експортного потенціалу заклала підвалини стрімкого економічного зростання багатьох країн: Китаю, Японії, Південної Кореї. Але проблема полягає в тому, що не всякий експорт товарів сприятливо впливає на економіку, особливо в довгостроковій перспективі. Нині структуру українського експорту визначають сировинна та переважно низькотехнологічна напівфабрикатна спеціалізація. Такий стан речей дає змогу отримувати лише короткострокову вигоду, яка буде

мати тенденцію до зменшення з вичерпанням відповідних природних ресурсів.

Активізація зовнішньоекономічних зв'язків України з країнами ЄС, яка намітилася в останні роки, відкриває нові можливості для економіки України. Але як скористається держава цим: чи стане вона сировинним додатком більш розвинених країн, чи буде рівноправним партнером? На це запитання й намагатимуться відповісти автори в ході даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню розвитку промисловості та аналізу проблем зовнішньої торгівлі Укра-

їни присвячено праці таких відомих учених, як: О.І. Амоша [1], В.П. Вишневський [1; 2], Ю.В. Кіндзерський [3], А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник [4], І.В. Скорнякова [5], М.М. Якубовський [6] та ін. Аналізу впливу євроінтеграційних процесів на економічний розвиток присвячено праці К. Пандалеса [7], Г. Бакерта, К. Харвейца, К. Люндблада [8], Дж. Мадоси [9] та ін. У цілому аналізу стану сучасного промислового розвитку національної економіки у світлі сучасних євроінтеграційних процесів присвячено недостатньо наукових праць, що зумовило необхідність даного дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз та оцінка зовнішньої торгівлі України та ЄС, виокремлення проблем та перспектив цієї діяльності. Під час дослідження використано матеріали Державної служби статистики та наукові праці з дослідження питань зовнішньої торгівлі та розвитку промислового потенціалу України. Застосовано методи аналізу та синтезу, системного підходу під час оцінки впливу зовнішньоекономічних факторів на розвиток промисловості в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні роки намітилася тенденція до посилення економічної співпраці між Україною та ЄС. Про це свідчить динаміка зовнішньоторговельної діяльності. Так, у 2015 р. частка країн ЄС по операціях із товарами порівняно з 2014 р. збільшилася та становила в експорті 34,1%, в імпорті – 40,9% (у 2013 р. 26,6% та 35% відповідно) (табл. 1).

Негативні процеси в економіці України, пов'язані з анексією АР Крим та військовими діями на Донбасі, позначилися і на зовнішньоторговельній діяльності. За 2015 р. експорт товарів із країн ЄС становив 13 015,2 млн. дол. США і зменшився порівняно з 2014 р. на 23,5% (на 3 987, 7 млн. дол.), імпорт – 15 330,2 млн. дол. та зменшився на 27,2% (на 5 739,0 млн. дол.). Негативне сальдо становило 2 315,0 млн. дол. На формування негативного сальдо мали вплив окремі товарні групи: палива мінеральні, нафта і продукти її переробки, механічні машини, пластмаси, полімерні матеріали.

Динаміка товарної структури експорту-імпорту з країнами ЄС по промислових товарах засвідчує як негативні, так і позитивні тенденції (табл. 2).

Із 2010 р. до 2015 р. частка промислових товарів у структурі експорту зменшилася з 88,3% до 74,4%. Сама структура експорту не є достатньо ефективною. Збільшивши експорт

зерна в більше як 10 разів, до 16 225 849,5 тис. дол., продукція обробно-круп'яної промисловості зростає лише в 4,3 рази і становить 0,1% у загальній структурі експорту. Зростання питомої ваги жирів та олії (з 4,8% до 5,2%) начебто засвідчує позитивні зрушення, але на фоні великого обсягу експорту насіння та плодів олійних рослин (5%) говорить про значні резерви нарощування експорту готової продукції, а не сировини.

Позитивним є також зростання частки готових харчових продуктів більше ніж у два рази. Але більш детальний аналіз показує, що 64,0% готових харчових продуктів становлять залишки та відходи харчової продукції. Разом із тим по таких групах товарів, як продукти з м'яса, риби, безалкогольні напої та оцет, імпорт у 5,2 і 4,7 рази перевищує експорт. Отже, зберігається негативне сальдо – 15 075, 5 тис. дол., хоча воно і суттєво зменшується порівняно з 2010 р.

(- 676 484, 4 тис. дол.).

У структурі експорту-імпорту мінеральних продуктів відбулися суттєві зрушення: їх частина в експорті зменшилася з 18,7% до 11,4%, а в імпорті, навпаки, зростає з 6,8% до 22,7%. Зростання імпорту відбулося переважно за рахунок палива мінерального, нафти і продуктів її переробки. Викликає подив той факт, що країна, яка має дефіцит енергоресурсів, здійснює їх експорт в обсязі 360 302, 6 тис. дол., що становить 24% від усього експорту мінеральних продуктів. Це є свідченням розбалансованості та несистемності у зовнішньоторговельній політиці.

В операціях із продукцією хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості сталою є негативна тенденція. За аналізований період її частина у структурі експорту знизилася з 5,1% до 3,2%, спостерігається значне негативне сальдо – 2 225 041 тис. дол. Особливо негативна ситуація склалася з фармацевтичною продукцією: перевищення імпорту над експортом становить 113,2 рази. Імпорт полімерних матеріалів, пластмаси та виробів із них також перевищує експорт в 13,6 разів.

По позиції «деревина і вироби з деревини» експорт у сім разів перевищує імпорт. Але це відбувається в країні, де відсоток лісистості території один із найменших в Європі. Зростання експорту цієї продукції в 2015 р. порівняно з 2010 р. становить 39%, що викликає неабияке занепокоєння щодо стану навколишнього середовища. Разом із тим імпорт паперу та картону майже в 10 разів переви-

Таблиця 2

**Динаміка товарної структури експорту-імпорту з країнами ЄС (промислові товари)
за 2010–2015 рр., % [10]**

	Експорт		Імпорт	
	2010	2015	2010	2015
Продукція борошномельно-круп'яної промисловості	0,03	0,1	0,05	0,3
Жири та олії тваринного або рослинного походження	4,8	5,2	0,5	0,3
Готові харчові продукти	2,5	5,9	5,3	5,1
Мінеральні продукти	18,7	11,4	6,8	22,7
Продукція хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості	5,1	3,2	19,2	17,2
Фармацевтична продукція	0,1	0,1	8,6	6,5
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	0,8	0,7	9,5	8,4
Шкури необроблені, шкіра вичищена	1,2	0,8	0,4	0,6
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	0,6	0,5	5,7	3,7
Текстильні матеріали та текстильні вироби	4,5	3,9	3,5	3,5
Взуття, головні убори, парасольки	0,9	0,9	0,2	0,3
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,4	0,8	2,0	1,3
Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	0,3	0,1	0,7	0,3
Недорогоцінні метали та вироби з них	33,2	23,5	6,9	5,1
Вироби з чорних металів	2,0	2,0	2,1	1,6
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	12,4	13,8	20,4	17,3
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плаваючі засоби	1,5	1,2	8,2	5,7
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,3	0,4	2,2	1,3
Різні промислові товари	1,1	2,0	1,3	1,4
Промислові товари, сума	88,3	74,4	95,0	94,5

щуче експорт. Тобто ми експортуємо сировину, а назад отримуємо продукт глибокої переробки з більшою доданою вартістю.

По текстильних матеріалах та текстильних виробках спостерігається приблизний паритет щодо експорту-імпорту. Якщо подивитися структуру товарів, то видно значну залежність українських виробників із постачання шовку, вовни, бавовни, також синтетичних або штучних матеріалів, що є підтвердженням кризової ситуації, яка склалася в Україні із сировинною базою для легкої промисловості.

До позитивів можна віднести позитивне сальдо по торгівлі взуттям, головним уборам, парасолькам, яке становить 79 538,3 тис. дол., хоча порівняно з 2010 р. спостерігається спад експорту на 2,4%. Найбільша частина експорту припадає на недорогоцінні метали та вироби з них – 23,5%, порівняно з 2010 р. падіння становить 9,7%.

Головний недолік експортно-імпортних операцій полягає у структурі продукції. Україна постачає на експорт переважно напівфабрикати, вироби з чорних металів становлять незначний відсоток. Щодо імпорту ситуація зворотна: найбільша частина припадає на вироби з чорних металів, тобто кінцеву продукцію.

Звертає на себе увагу позитивне сальдо по позиції «мідь та вироби з неї». В Україні, як відомо, немає суттєвих запасів мідної сировини, експортні поставки в даній ситуації означають використання наявного металофонду, який не є безмежним. Ось чому спостерігається падіння експорту майже в два рази. Експорт міді також означає кризову ситуацію в електротехнічній, радіоелектричній промисловості, які б мали бути потенційними споживачами цього металу.

Продукція машинобудування займає друге місце за обсягами експортних поста-

вок – 15,4%, порівняно з 2010 р. спостерігається невелике зростання – 1,2%. Машина, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання становлять 90,0% усього експорту, з яких 80% – електротехнічних. Негативне сальдо по цій позиції становить – 865 743,1 тис. дол. Імпорт перевищує експорт у півтора рази (у 2010 р. було 2,4 рази). Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плаваючі засоби становлять 1,2% від загальної суми експорту. Перевищення імпорту над експортом становить 5,5% рази (у 2010 р. – 8,3 рази). Прилади та апарати оптичні, фотографічні займають 0,4% сукупного експорту. Перевищення імпорту над експортом становить 3,6 рази (у 2010 р. – 11,6 рази). По продукції машинобудування, таким чином, спостерігається певна позитивна тенденція до зменшення розриву між імпортом та експортом, але до збалансованої торгівлі ще досить далеко.

Якщо порівнювати товарну структуру експорту-імпорту з країнами ЄС із загальною структурою експорту-імпорту, то можна помітити такі тенденції: за окремими товарами з меншим ступенем переробки (мінеральні продукти) частка експорту в країні ЄС вища за середні по всьому експорту та за окремими товарами з більшою доданою вартістю, частка країн ЄС є нижчою за середні показники (жири та олії тваринного або рослинного походження, готові харчові продукти). Виняток становить продукція машинобудування, відсоток якої у структурі експорту в ЄС (15,4%) дещо вищий за середні показники (12,5%).

Із вищевикладеного можна зробити такі висновки. У зовнішньоекономічній діяльності країни ЄС прагнуть експортувати продукцію з більшою доданою вартістю (фармацевтика, машинобудування). Хоча по окремих позиціях, де продукція конкурентна і за якістю, і за ціною, як вироби підприємств енергетичного машинобудування України, схильні й до імпорту високотехнологічної продукції.

Слід відзначити, що експорт продукції машинобудування в країні ЄС наштовхується на чисельні труднощі, пов'язані зі стандартами, технічними уставами, екологічними вимогами. Не можна виключати й політичний підтекст прагнення передусім завантажити власні робочі сили, незважаючи на конкурентні переваги імпортованої продукції з України. Яскравий приклад тут можна навести в ситуації з літаками АН-70 розробки АНТК ім. Антонова. Незважаючи на те що цей літак задовольняв більшість технічних вимог

європейських замовників, а наявні проблеми могли бути усунені, було прийнято рішення про розроблення власного літака подібного типу – А-400. Виділено значні кошти, а новостворений європейський літак так і не зрівнявся по своїм тактично-технічним даним з українським АН-70.

Важливим показником економічного співробітництва між країнами є прямі іноземні інвестиції. На країни ЄС припадає лівова частка інвестицій – близько 30% [10]. Хоча за останні декілька років намітилася тенденція до зменшення обсягів інвестування загалом і з країн ЄС зокрема, європейські інвестори залишаються головними іноземними інвесторами української економіки.

У структурі прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності на частку промисловості припадає близько 30% [11, с. 29]. Більш детальний аналіз інвестицій із країн ЄС у промисловості (табл. 3) засвідчує таке:

– основними напрямками інвестування є: металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, окрім машин і устаткування (46,7%), виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (17,6%) та виробництво гумових та пластмасових виробів, іншої неметалевої продукції;

– розподіл інвестицій засвідчує намагання закріпити наявну структуру зовнішньоекономічної діяльності, оскільки по тих товарах, де спостерігаються найбільші диспаритети (машинобудування, фармацевтична промисловість), обсяг інвестицій незначний.

Особливо небажаною є тенденція до зменшення інвестицій у машинобудування як у відносних (з 5% до 4,5%), так і в абсолютних величинах (з 765,2 млн. дол. у 2013 р. до 504,1 млн. дол.). Оскільки машинобудування є основою військово-промислового комплексу країни.

Для подолання наявних дисбалансів у торгівлі промисловою продукцією між Україною та країнами ЄС пропонуються такі заходи:

1. Поліпшення інвестиційного клімату для залучення інвестицій крупних європейських компаній передусім у сферу машинобудування та інші високотехнологічні сфери виробництва, де Україна має достатнє наукове забезпечення. Такими напрямками, зокрема, можуть бути: виробництво зернозбиральних комбайнів, тракторів та іншої високоефективної сільськогосподарської техніки з максимальною оптимізацією виробничих процесів в Україні. Виробництво нових матеріалів та речовин, наприклад, наноіндустрія. Наприклад,

Таблиця 3

**Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) із країн ЄС
у промисловості України [12–14]**

	Прямі іноземні інвестиції на 31.12.2013		Прямі іноземні інвестиції на 31.12.2014		Прямі іноземні інвестиції на 31.12.2015	
		у %		у %		у %
Промисловість	15312,2	100	12456,0	100	11154,1	100
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1242,7	8,1	732,9	5,9	508,1	4,6
переробна промисловість:	12497,2	81,1	10966,5	88,0	10034,5	90,0
у т. ч. виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	2342,1	15,3	2115,8	17,0	1964,4	17,6
текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	121,8	0,8	110,8	0,9	102,3	0,9
виготовлення виробів із деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	380,4	2,5	348,4	2,8	331	3,0
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	395,7	2,6	242,6	1,9	113,2	1,0
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	1032,1	6,4	869,7	7,0	699,3	6,3
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	12,9	0,1	23,6	0,2	25,6	0,2
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	1207,0	7,9	1012,1	8,1	922,2	8,3
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, окрім машин і устаткування	6026,0	39,4	5436,7	43,7	5213,8	46,7
машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	765,2	5,0	641,6	5,2	504,1	4,5
виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	213,9	1,3	165,2	1,5	158,5	1,4
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	1508,3	9,9	695,1	5,6	545	4,9
водопостачання; каналізація, поводження з відходами	64,0	0,4	61,4	0,5	66,6	0,6

на базі розробок НТК «Інститут монокристалів» та «Інститут надтвердих матеріалів НАН України» є можливість організувати спільне виробництво з виготовлення світодіодних джерел світла, імплантантів, іншої високотехнологічної продукції на основі кристалів сапфіру, 1 г якого на світовому ринку становить 1 дол. США. Задіяння потенціалу українських науковців і виробників у галузі надвисокочастотної техніки, що базується на арсенідо-гелієвих технологіях, і т. д. Важливим напрямом співробітництва може бути і військово-технічне співробітництво в авіаційно-космічній техніці, виробництві високоточного озброєння. Конкурентною перевагою України може бути достатньо кваліфікована та дешева

робоча сила. Так, заробітна плата в Україні у галузі машинобудування є меншою, ніж у Китаї. Сприяти інвестуванню можуть і тенденції до реіндустріалізації, що набувають поширення в ЄС.

2. Стримуючим чинником для нарощення поставок в ЄС продукції з більшою частиною доданої вартості є недостатність обізнаних українських виробників, особливо малих та середніх із потребами і можливостями постачання продукції в країни ЄС. Попри певні досягнення в харчовій, легкій промисловості (табл. 2) для переважної більшості вітчизняних виробників європейські ринки є поки що малодоступними. У зв'язку з цим корисно було б вивчити досвід Китаю, де для кожної кра-

їни-партнера розробляється своя стратегія зовнішньоекономічної діяльності. Співробітництво з Китаєм, Японією, Південною Кореєю у справі просування на європейські ринки та у виробництві кінцевої продукції з використанням їхніх потужностей убачається перспективним для України. Виробничий потенціал та кваліфікація українських робітників дає змогу організувати виробництво широкого спектру товарів: від легких автомобілів до телевізорів, аудіо- та відеотехніки та електропобутових товарів для європейського споживача. Така стратегія з країнами сходу дасть Україні змогу створити виробничі майданчики світового рівня за доволі короткий час.

3. Важливою передумовою активізації торгівлі промисловими товарами з ЄС є задіяння потенціалу внутрішнього ринку для розширення виробництва. Україна з населенням у 42,6 млн. осіб має достатньо якісний внутрішній ринок. Досвід США, Франції, Німеччини, інших країн говорить про те, що перед тим як здійснити зовнішньоекономічну експансію, виробники «нарощували м'язи» саме завдяки внутрішньому ринку. Однак головною проблемою національних виробників на внутрішньому ринку є нерівність конкурентних умов, зокрема в кредитуванні між вітчизняними та закордонними виробниками.

Таким чином, вважаємо за доцільне розроблення комплексної конкурентної стратегії розвитку промислового виробництва з урахуванням потенціалу як внутрішнього, так й зовнішнього (ЄС) ринку.

Висновки з цього дослідження. Напрями інвестування з країн ЄС у промисловість України засвідчують, з одного боку, що країна розглядається передусім як постачальник сировини, напівфабрикатів, продуктів із незначною частиною доданої вартості і нижчих технологічних укладів. А з іншого боку, чітко прослідковується небажання створювати собі потенційних конкурентів у машинобудуванні, фармацевтичній промисловості, інших високотехнологічних сферах, де Україна розглядається як ринок збуту відповідних товарів.

Чи задовольняє такий характер і динаміка співробітництва з країнами ЄС у сфері промисловості Україну? Напевно, що ні. Але проблему підвищення ефективності співпраці з країнами ЄС слід вирішувати передусім усередині України. Чому спостерігається значний диспаритет у торгівлі машинобудівною продукцією? А що ми можемо запропонувати Європі, коли ця галузь знаходиться у кризовому стані: скорочується виробництво, за останні 25 років майже зникли найбільші високотехнологічні виробництва – верстатобудування, радіоелектрична промисловість.

Ураховуючи, що Україна є великою державою з потенційно значним внутрішнім ринком, покращення ситуації у зовнішній сфері можливе за рахунок наповнення високотехнологічними товарами внутрішнього ринку, а потім варто націлюватися на зовнішні і не лише європейські ринки. Показовою є ситуація з виробництвом озброєнь: для того щоб вийти на зовнішні ринки відповідного озброєння, слід озброїти власну армію. Для подолання відставання у сфері високих технологій Україні слід розробити цілісний, системний комплекс заходів щодо стимулювання високотехнологічного виробництва і відповідного наукового забезпечення. Найшвидше та найефективніше це можна зробити у тих напрямках, де Україна мала, і поки що має, значні виробничі і наукові досягнення. Це такі сфери, як суднобудування, авіаційна, ракетно-космічна та електронна промисловість.

Отже, щоб подолати дисбаланси в торгівлі промисловою продукцією між Україною та країнами ЄС, необхідним, на нашу думку, є таке: поліпшення інвестиційного клімату для залучення інвестицій з ЄС у високотехнологічні сфери виробництва; активізація співробітництва з Китаєм, Японією, Південною Кореєю у просуванні на європейські ринки та у виробництві кінцевої продукції з використанням їхніх потужностей; задіяння потенціалу внутрішнього ринку України для розширення власного виробництва й підвищення конкурентоспроможності національних виробників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Неоиндустриализация и новая промышленная политика Украины / А.И. Амоша, В.П. Вишневский, Л.А. Збаразская // Економіка промисловості. – 2012. – № 1–2. – С. 3–33.
2. Вишневський В.П. Промислова політика: теоретичний аспект / В.П. Вишневський // Економіка України. – 2012. – № 2. – С. 4–15.
3. Кіндзерський Ю.В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації : [монографія] / Ю.В. Кіндзерський ; НАН України, ДУ «Інститут екон. та прогноз. НАН України». – К., 2013. – 536 с.

4. Мазаракі А.А., Мельник Т.М. Регуляторна політика у сфері зовнішньої торгівлі : [монографія] / А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник. – К. : КНТЕУ, 2010. – 470 с.
5. Скорнякова І.В. Експортний потенціал обробної промисловості України: управління процесом формування : [монографія] / І.В. Скорнякова. – К. : Наук. світ, 2006. – 175 с.
6. Якубовський М.М. Структурний вектор активізації промислового розвитку / М.М. Якубовський // Економіка України. – 2013. – № 12. – С. 22–39.
7. Pungulescu C. Measuring financial market integration in the European Union: EU15 vs. New Member States// *Emerging Markets Review*.-Volume 17, December 2013. – P. 106–124.
8. Bekaerta G., Harvey C.R., Lundblad C.T., Siegel S. The European Union, the Euro, and equity market integration // *Journal of Financial Economics*. – Volume 109, Issue 3, September 2013. – P. 583–603.
9. Maudosa J., Guevara J.F. The economic impact of European financial integration: The importance of the banking union // *The Spanish Review of Financial Economics*. – Volume 13, Issue 1, January–June 2015. – P. 11–19.
10. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2015 році. Статистичний збірник. – К., 2016. – 155 с.
11. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України. Статистичний збірник. – К., 2016. – 43 с.
12. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2015 році. Статистичний збірник. – К., 2016. – 197 с.
13. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2014 році. Статистичний збірник. – К., 2015. – 270 с.
14. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2013 році. Статистичний збірник. – К., 2014. – 207 с.